

УЖГОРОДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
УЖГОРОДСЬКИЙ МІСЬКИЙ ВІДДІЛ ОСВІТИ
УЖГОРОДСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ЛЦЕЙ-ІНТЕРНАТ

УКРАЇНА НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ У ХХ СТОЛІТТІ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ
НА ДОПОМОГУ УЧНЯМ ШКІЛ І СТУДЕНТАМ
(УЖГОРОД, 13 ТРАВНЯ 1999 Р.)

Ужгород
“Патент”
2000

ББК 63.3(4УКР)

У45

УДК 9(477)

До пропонованого вчителям і учням, викладачам і студентам методичного посібника ввійшли доповіді та повідомлення, виголошені в травні 1999 р. на науковій конференції, проведеній спільно з кафедрою історії України Ужгородського державного університету в Ужгородському політехнічному ліцеї-інтернаті, на тему: “Україна на міжнародній арені у ХХ столітті”.

Автори цього видання – досвідчені науковці, вчителі, а також учні-ліцеїсти і студенти, що в процесі навчання активно залучаються до пошуково-дослідницької праці.

Оприлюднені матеріали стануть у пригоді при підготовці уроків, лекційних і семінарських занять, при написанні рефератів, курсових і дипломних робіт.

Збірник присвячується 55-річчю Великої Перемоги у Другій світовій війні (1939–1945 рр.) і 55-річчю возз’єднання Закарпаття з Україною.

Упорядники:

кандидат історичних наук, доцент **Василь Мельник**,
кандидат історичних наук, доцент **Роман Офіцинський**

Редакційна колегія:

Володимир Задорожний, доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедрою історії України УжДУ;

Василь Худанич, доктор історичних наук, професор
кафедри політології УжДУ;

Іван Король, доктор історичних наук, професор кафедри
нової і новітньої історії та історіографії УжДУ;

Дмитро Данилюк, доктор історичних наук, професор
кафедри історії України УжДУ;

Іван Мандрик, доктор історичних наук, декан історич-
ного факультету УжДУ;

Лідія Голомб, доктор філологічних наук, професор
кафедри української літератури УжДУ

ISBN 966-7725-24-3

© В. Мельник, Р. Офіцинський,
упорядкування, 2000

ОФІЦИНСЬКИЙ Р.А.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України УжДУ

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ТЕРИТОРІЯ, КОРДОНИ, МІЖНАРОДНІ ВІДГУКИ

Наявність двох непримиренних військово-політичних блоків – визначальна ознака світового розвитку початку ХХ ст. і, висловлюючись мовою дипломатії кінця ХХ ст., розподільні лінії пролягли Україною. У першу чергу, українські землі були розірвані державними кордонами, котрі зафіксували приналежність територій до держав-фундаторів нового поділу світу – Російської імперії (Антанта) і Австро-Угорської імперії (Троїстий союз).

Особливості державно-правового статусу кожної території значимо підкреслювалися регіональною специфікою, що ввібрала в себе сукупність правових, соціально-політичних, релігійних і міжнаціональних рис, на яких, цілком зрозуміло, залишив колоритні позначки Новий час. Притому регіональні відмінності в Австро-Угорщині отримали правове закріплення. Країна була поділена на дві частини – Транслейтанію і Цислейтанію. І з огляду адміністративно-політичного управління українські землі Австро-Угорської імперії, будучи в межах однієї держави, опинилися фактично в двох країнах, розділених митно-прикордонними бар'єрами. Вони здебільшого мали умовно-декоративний характер, проте все-таки існували, зримо підкреслюючи прихований потенціал започаткованої чи поновленої тенденції.

Чи не найкраще висловлені припущення можна проілюструвати на прикладі регіону Українських Карпат, що входив тоді повністю до Австро-Угорщини. Незважаючи на адміністративну специфіку (Східна Галичина і Північна Буковина безпосередньо підлягали Відню, а Закарпаття – Будапешту), очевидними є іманентні зусилля підтримати українську єдність на міжрегіональному, а надто на субетнічному рівні. Яскравим свідченням цього може бути Гуцульщина, населена українцями-гуцулами і розділена на дві частини: австрійську (галицько-буковинський стик) і угорську (Закарпаття).

Поєднані мереживом численних сімейно-шлюбних, духовно-культурних і торговельних стосунків закарпатські, галицькі та буковинські гуцули в нелегку пору штучного поділу державними кордонами показали зразки найвищої відданості ідеї українського відродження, національної солідарності. Хоча в Українських Карпатах між австрійською та угорською частинами перехід через адміністративний кордон фактично не обмежувався, проте органи угорської влади різним чином намагалися припинити взаємні контакти українського населення по обидва боки Карпат. Наприклад, у перших роках ХХ ст. на закарпатській Гуцульщині – у Ясіні та Богдані – збільшили число жандармів. Крім того, до Ясіня прибула прикордонна поліція, котра забороняла їздити возами у Галичину (знаходилася колишня гуцульська столиця в м. Коломия) і навіть на свята не пускала до родичів у сусідні села Ворохту, Яблоницю і Татарів. Причому одного разу завернули і весільну процесію. Тільки після скарги окружному начальнику молодий із Ясіня зміг привести свою наречену з Ворохти¹. А привезені з Коломиї книжки, журнали і газети угорські прикордонники конфісковували відразу та безповоротно. Причина – небезпека українства, котре, на думку тодішнього окружного начальника Рахівщини Степана Дівадара, важко побороти. І як не старалася влада, утвердження етноніма України відбувалося, зокрема, шляхом таємного поширення українських видань, які виходили у Львові, Коломиї та Чернівцях. Так, з Ворохти в Ясіня книжки, календарі, журнали і газети тоді потрапляли, як правило, вночі завдяки ясінянцю Юрію Гафіяку та його ворохтянським приятелям.

Вельми прикметний прояв тісних зв'язків українського населення Українських Карпат на початку ХХ ст. спостерігається і на рівні бойківського субетносу. У першу чергу через інтенсивні торгові операції. Примітним у цьому контексті було прикарпатське с. Верхнє Синьовидне (нині Сколівського району Львівської області). Тут з 70-х рр. XVIII ст. до 1914 р. торгівлею займалася значна частина мешканців (600–700 осіб), оформлених у купецькі компанії за родинною

¹Клочурак С. До волі: Спогади / Передм. В. Шандора. – Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1978. – С. 30–31, 57–58.

ознакою¹. Причому, ще до будівництва залізниці Львів–Будапешт (1880-ті рр.) у Закарпаття і далі в Угорщину вирушали валками по 10–20 возів, перебуваючи в дорозі по 7–10 днів. Упродовж сезону (з травня по грудень) верхньосиньовидці наповнювали не тільки галицький чи буковинський, але й російський ринок овочами і фруктами.

Адміністративний кордон також був прозорим і для українців-лемків. Це очевидно й на прикладі еміграційного буму, що спалахнув в Українських Карпатах наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Зокрема, користуючись незнанням угорської мови галицькими урядовцями, тисячі переселенців із прикордонних округів Пряшівщини (нині північні райони Словаччини) залишали рідний край без дорожніх паспортів і від'їжджали через Галичину з “редією” (паспортом для худоби), оформленою по-угорськи². І дуже характерно, якщо представників лемківського та бойківського субетносів напрочуд міцно трясла еміграційна лихоманка, то інших мешканців Українських Карпат – гуцулів вона обійшла боком³. Виїхали буквально одиниці, як правило, ховаючись від покарання за скоєні злочини. Окремим епізодом, який вимагає додаткових студій, бачаться зміни настроїв населення, що відбулися під впливом присутності в регіоні російських військ у часи Першої світової війни. Наприклад, лише з Воловецького округу навесні 1915 р. під час відступу російських військ відійшло 238 осіб⁴. І такі факти, мабуть, не були поодинокими, як і міграція, пов'язана з відступами австро-угорських підрозділів.

Інший аспект проблеми, що розглядається в даній статті, – це позиція провідних політичних діячів різних країн, які проявили підвищений інтерес до ймовірного факту появи Української державності та українських державних кордонів. На початку ХХ ст. з цього

¹ Матисякевич З. Бойківське чумацтво // Жовтень [Львів]. – 1977. – № 3. – С. 113–118.

² Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Т. 1. – Братислава–Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, 1990. – С. 23.

³ Клочурак С. До волі: Спогади / Передм. В. Шандора. – Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1978. – С. 59.

⁴ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Т. 1. – Братислава–Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, 1990. – С. 33.

приводу висловилося, зокрема, ряд відомих політиків Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Румунії, Туреччини, Росії, Німеччини, США¹. Чи не найбільшу прихильність проявили турецькі урядові чинники, котрі висловлювалися за відновлення української держави, як охоронного муру проти російської навали на Балкани та Середземномор'я (керівники зовнішньо-політичного відомства Енвер-паша і внутрішніх справ Талаат-бей). Переважна частина польського державницького спектру вустами впливового ідеолога Романа Дмовського твердила про відновлення Польщі в кордонах 1772 р. і воліла приєднати стільки українських земель, скільки взагалі можна було проковтнути (освоїти). Висловлювалися й інші думки та наміри.

Взагалі на початку ХХ ст. населення українських земель, роз'єднане державними кордонами і географічними бар'єрами, показало феноменальну здатність підтримувати етнічну солідарність. Найчастіше проявляючись на ідейно-теоретичному (духовно-культурному) та прагматичному (торговельно-економічному) рівнях, вона вбирала в себе водночас доволі потужний державотворчий потенціал, котрий проявився найповніше в численних битвах за українську державу в 1917–1920 рр.

ЗАДОРЖНИЙ В.Є.,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України УжДУ*

УКРАЇНЬКА ДІАСПОРА ТА ЕТАПИ ЕМІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ

Наші студії ґрунтуються на певних джерелах та наявних на сьогодні дослідженнях і досягненнях із заданої проблематики українських вчених. Стосовно джерел, то їх розглядаємо у контексті основних джерел з історії України і всесвітньої історії. Основою знань про українську еміграцію чи діаспору є джерела писемні, етнографічні, лінгвістичні, фольклорні, речові пам'ятки.

¹Див.: Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз / Кер. автор. кол. О. Дергачов. – Київ: Політична думка, 1996. – 434 с.